

Изданието е осъществено с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания” към Министерство на образованието, младежта и науката на България в рамките на проект – научноизследователска програма „Четвърт хилядолетие „История славянобългарска”.

This book is published with the financial support of the Bulgarian Science Fund of the Ministry of Education, Youth, and Science in the framework of the project “Quarter Millennium “Istoriya Slavyanobolgarskaya”.

История славянобългарска 1762-2012
Научни хоризонти на четвърт хилядолетието

©Автори: Надежда Драгова, Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова

©Печат: Болид-инс

ISBN: 978-954-394-101-8

Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без писменото съгласие на „Болид-инс“ и авторите.

ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА 1762 – 2012

НАУЧНИ ХОРИЗОНТИ НА ЧЕТВЪРТ ХИЛЯДОЛЕТИЕТО

Съставители
Надежда Драгова и Елена Тачева

БИБЛИОТЕКА „ЧЕТВЪРТ ХИЛЯДОЛЕТИЕ
„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА”

№ 2

Адрес: 1000 София, ул. „Св. Кирил и Методий“ № 10

Тел.: 02/954 11 11

Адрес: 1000 София, ул. „Св. Кирил и Методий“ № 10

Тел.: 02/954 11 11

СЪДЪРЖАНИЕ:

Паисиевият юбилей и научният проект „Четвърт хилядолетие
„История славянобългарска“ / 7

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ В РАЗЛИЧИЕТО НА ПЕТ СЪВРЕМЕННИ ТЕКСТА

Надежда Драгова Пред-уводоление за онези читатели, които искат да придружат научните търсения между двете чествания: „200-годишнината на „История славянобългарска“ през 1962 г. и „Четвърт хилядолетието“ й през 2012 година / 12

Елена Тачева Паисий в литературните институции / 22

Ваня Добрева Възрожденската историческа драматургия и художествената памет в „История славянобългарска“ / 31

Инна Пелева Паисий – началото и краят на разказването / 43

Мила Кръстева Пътешествие в/отвъд заглавието:
Дълбиннопсихологически анализ на *Големия* разказ
„Бащи. И синове...“ / 49

НАУЧНИ ПРИНОСИ КЪМ ИЗУЧАВАНЕТО НА ПРЕПИСИТЕ НА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“

Димитър Пеев „История славянобългарска“ – география на преписите в миналото и днес / 58

Даринка Караджова Кесариев ли е Пазарджишкият препис на Паисиевата история? Палеографска атрибуция / 66

Маргарета Димитрова Три преписа на „История славянобългарска“:
Пантелеймонов, Гладичов и Карловецки / 89

Лъчезар Перчеклийски Ахтаровият царственик от 1844 година / 102

Любка Ненова Някои лексикални особености на Чертковия препис на „История славянобългарска“ / 113

За авторите / 122

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ - ГЕОГРАФИЯ НА ПРЕПИСИТЕ В МИНАЛОТО И ДНЕС

Димитър Пеев

Summary: The paper presents a concise check-list of all known extant copies of "Istoriya slavyanobolgarskaya", their locations, and present-day signatures. Further, information is given on the availability of digital copies in the National Database of Manuscript Copies of Paisiy's "Istoriya slavyanobolgarskaya" affiliated with Neofit Rilski Southwestern University (Blagoevgrad) in Bulgaria. The paper offers basic archeographical information on the manuscripts put together in a nutshell.

Паисиевата история е имала сериозно място в съзнанието на просветения българин от края на XVIII и през целия XIX век. Свидетелство за това са многобройните преписи на съчинението. В момента имаме данни за съществуването на над 70 преписа и преработки по всички краища на нашите земи, а често и отвъд тях. Не всички естествено са се запазили, но количеството на запазените буди респект. Маньо Стоянов говори за 40 запазени преписа и преработки на произведението на о. Паисий и за 20, за които само имаме сведения¹. Петър Динеков през 1962 пречислява 62 преписа, без да уточнява колко от тях са запазени². Илия Тодоров през 1984 говори за нуждата от подробно аотирана библиография на запазените и запазени преписи и преработки на Историята, като казва, че той работи по изграждането на такава³. За съжаление обаче изследователят не успява да осъществи този си план. В последните години подобно начинание бе подето в рамките на проекта „Четвърт хилядолетие История славянобългарска“, разработван от съвместен екип на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и СУ „Св. Климент Охридски“ под ръководството на доц. д-р Маргарет Димитрова, и излизането на подобна библиография на бял свят е въпрос на близкото бъдеще.

По време на работата ни по създаването на Национална база данни от дигитални копия на Паисиевата история към ЮЗУ в рамките на споменатия вече проект имаме възможността да работим *de visu* с

- 1 **Стоянов, М.** Преписи на Паисиевата „История славянобългарска“. – В: Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762—1962). Сборник от изследвания по случай 200-годишнината от История славянобългарска. София, 1962. Стр. 557—597.
- 2 **Динеков, П.** Първообраз, преписи и преправки на Паисиевата история. – В: Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. Под ред. на П. Динеков. София, 1963. Стр. 130—138.
- 3 **Тодоров, И.** Паисий Хилендарски. Литература за живота и делото му. Аотиран библиографски указател. София, 2003. Стр. 7.

голяма част от преписите. Оказа се, че тъй като често пъти се работи по писмени източници, известна част от информацията за преписите в съществуващите библиографски изследвания е остаряла и има нужда от актуализация – в някои случаи има нови библиотечни сигнатури, в други се е сменило местонахождението на преписа. Да не говорим, че има и новопоявили се преписи и преработки на Паисиевия труд, някои от които въведени в научен оборот при реализацията на проекта⁴. Тези и други обстоятелства ни убедиха, че публикуването на един кратък „чек-лист“ на съществуващите преписи и преправки с актуална информация за това къде и под каква сигнатура се съхраняват, къде са възникнали и дали са влезли в Националната база данни от дигитални копия на Историята би било изключително полезно. Естествено, поради спецификата на материята – имаме данни, че съществува известно количество преписи в частни ръце, за които няма нищо публикувано, – изнесената информация няма претенции нито за изчерпателност, нито за всеобхватност. Единствената ни цел е актуализация на базисната информация за преписите, като се надяваме с това да провокираме интерес от страна на всички заинтересовани в посока на по-нататъшното попълване на Националната база данни, най-вече с дигитални копия на преписи от частни колекции, а и не само.

На края в табличен вид са представени данните за възникването, разпространението и местонахождението на наличните за момента преписи.

* * *

1. **Зографска чернова.** Място на възникване: Хилендарска и Зографска Св. обител на Св. Гора Атон. Местонахождение: Библиотека на Зографския Манастир „Св. Георги“. **Сигнатура:** *Зогр 43*⁵. Копие в Националната база данни от дигитални копия на Паисиевата история (по-нататък НБД) – да⁶.

4 Срв. **Перчеклийски, Л.** Ахтаровият препис (преправка) на Паисиевата история от 1844 година – Пловдивски Университет „Паисий Хилендарски“. Научни трудове – Филология. Филологически факултет. Т. 47, кн. 1, сб. Б, 2009. Пловдив, 2009. Стр. 96–120. **Ненова, Л.** Чертковият препис на Паисиевата история – Пловдивски Университет „Паисий Хилендарски“. Научни трудове – Филология. Филологически факултет. Т. 47, кн. 1, сб. Б, 2009. Пловдив, 2009.

5 Актуалното в момента сигниране на ръкописите в манастирската библиотека е според каталога на **Райков, Б., С. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов.** Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. СIBAL, София 1994. Срв. стр. 47.

6 Съществуват две фототипни издания: **Райков, Б.** Паисиевият ръкопис на „История славянобългарска“. Зографска чернова от 1762 г. София, 1989; Паисий Хилендарски. „История славянобългарска“. Зографска чернова от 1762 г. Факс. изд. София, 1998.

2. **Първи Софрониев** (Първи котленски) **препис** от 1765 г. Място на възникване: Котел. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 368*⁷. Копие в НБД – да.
3. **Самоковски препис** от 1771 г. на поп Алекси Велкович Попович. Място на възникване: Самоков. Местонахождение: Църковно-исторически и архивен институт към Св. Синод на БПЦ. **Сигнатура:** *ЦИАИ 137*. Копие в НБД – да.
4. **Никифоров** (Рилски, Дриновски) **препис** от 1772 г. Място на възникване: Рилски манастир. Местонахождение: Архивен институт при БАН. **Сигнатура:** *Арх. инст. БАН № 96*⁸. Копие в НБД – да.
5. **Втори Софрониев** (Втори котленски) **препис** от 1781 г. Място на възникване: Котел. Местонахождение: Библиотека на Румънската академия на науките, Букурещ. **Сигнатура:** *БРАН 438*. Копие в НБД – не.
6. **Кованлъшки препис** от 1783 г. Място на възникване: с. Кованлък (дн. Пчелище), Великотърновско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 369*. Копие в НБД – да.
7. **Еленски препис** на Дойно Граматик от 1784 г. Място на възникване: Елена. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 370*. Копие в НБД – да.
8. **Музеен препис** от 80 г. на XVIII в. („Белова“, Цариградски препис). Място на възникване: вероятно Цариград. Местонахождение: НИМ. **Сигнатура:** *инв. № 39646*⁹. Копие в НБД – предстои.
9. **Първи Русенски** (Пантелеймонов) **препис** от 1809 г. Място на възникване: Русе. Местонахождение: Хилендарски манастир. **Сигнатура:** *Хил. 294*. Копие в НБД – да.
10. **Преображенски** (Гладичов) **препис** от 1809 г. Място на възникване: Русе. Местонахождение: Окръжен държавен архив във Велико Търново. **Сигнатура:** *фонд 165, оп. 2, арх. ед. 3*. Копие в НБД – да.

7 Преглед на преписите от НБКМ в: 250 години История славянобългарска от Паисий Хилендарски: Каталог на изложба, София, ноември 2008. Състав. Елисавета Мусакова и др. Науч. ред. Боряна Христова. София, 2008.

8 **Кодов, Хр.** Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. София, 1969.

9 Фототипно издание: **Паисий Хилендарски.** История славянобългарска: Препис-белова на Паисиевия автограф. Предадена на новобългар. език от П. Динев. София, 2004.

11. **Втори русенски (Лазаров) препис** от 1811 г. Място на възникване: Русе. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 776*. Копие в НБД – да.
12. **Карловецки препис** от началото на XIX в. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Библиотека на сръбската патриаршия, Белград. **Сигнатура:** *P 140*. Копие в НБД – да.
13. **Тошковичев (Калоферски) препис** от 1829 г. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Основно училище „Христо Ботев“, гр. Калофер. **Сигнатура:** *няма данни*. Копие в НБД – да.
14. **Венелиновски препис** от 1838 г. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Руска държавна библиотека, Москва. **Сигнатура:** *РГБ, ф. 49 (архив Венелина), к. 7, ед. хр. 8*. Копие в НБД – да.
15. **Башкьойски препис** от 1841—1842 г. Място на възникване: с. Башкьой (дн. Кирсово), Бесарабия. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 375*. Копие в НБД – да.
16. **Първи търновски (Първи Славейков (Славейков А)) препис** от 1842 г. Място на възникване: Велико Търново. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 371*. Копие в НБД – да.
17. **Втори търновски (Втори Славейков (Славейков Б)) препис** от 1842 г. Място на възникване: Велико Търново. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 372*. Копие в НБД – да.
18. **Ахтаров препис** от 1842 г. Място на възникване: Велико Търново. Местонахождение: Архивен институт при БАН. **Сигнатура:** *Арх. инст. БАН № 102*¹⁰. Копие в НБД – да.
19. **Белочерковски (Горнотурченски) препис** от 1843 г., наричан Царственик. Място на възникване: с. Бяла Черква (Мурад бей, Горни турчета), Великотърновско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1116*. Копие в НБД – да.
20. **Трети търновски (Шишковски) препис** от 1845 г. Място на възникване: Велико Търново. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 376*. Копие в НБД – да.
21. **Академичен (Софийски) препис (преработка)**, писан между 1840 и 1850 г. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Архивен

¹⁰ Вж. бел. 8.

- институт при БАН. **Сигнатура:** *Арх. инст. БАН № 97*¹¹. Копие в НБД – да.
22. **Четвърти търновски (Чехларовски) препис** вероятно от началото на XIX в. Място на възникване: неизвестно. Намерен във Велико Търново. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 373*. Копие в НБД – да.
23. **Мердански препис**¹², XIX в. Място на възникване: неизвестно. Намерен в с. Мерданя, Великотърновско. Местонахождение: Библиотека на търновската митрополия. **Сигнатура:** *няма данни*. Копие в НБД – не.
24. **Втори музеен (Бобчев) препис** на даскал Тодор Пирдопски от 30-те години на XIX в. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: НИМ, София. **Сигнатура:** *КВП 14848*. Копие в НБД – предстои.
25. **Чертков (Московски) препис**, XIX в. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Държавен исторически музей, Москва. **Сигнатура:** *ГИМ, Чертков 310*. Копие в НБД – да.
26. **Поппунчова преработка** от 1796 г. Място на възникване: с. Мокреш, Ломско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 693*. Копие в НБД – да.
27. **Пирдопска преработка** на даскал Тодор Пирдопски от началото на XIX в. Място на възникване: Пирдоп. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 374*. Копие в НБД – да.
28. **Рилска преработка** (сглоба) на монах Паисий Рилец от 1825 г. Място на възникване: Рилския манастир. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 775*. Копие в НБД – да.
29. **Хилендарска преработка** от началото на XIX в. Място на възникване: вероятно Рилския манастир. Местонахождение: Хилендарски манастир на Св. Гора. **Сигнатура:** *Хил. 723*. Копие в НБД – да.
30. **Попйоанова преработка** от началото на XIX в. Място на възникване: Рилския манастир. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1113*. Копие в НБД – да.
31. **Старозагорска преработка** от 1837 г. Място на възникване: Стара Загора. Местонахождение: Регионален исторически музей, Стара Загора. **Сигнатура:** *б Сз 108*. Копие в НБД – да.

11 Вж. бел. 8.

12 Кенанов, Д., А. Петков. Мердански сборник от XIX век с непълен препис на „История славянобългарска“. – Литературна история, 1988, кн. 17, 58–66.

- 32. Григоровичева преработка** от 30—40-те г. на XIX в. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: Руска държавна библиотека, Москва. **Сигнатура:** *РГБ, ф.87 (собрание Григоровича), ед. хр. 50.* Копие в НБД – да.
- 33. Втора змеевска** (първа Харитонова) **преработка** от 1831 г. Място на възникване: с. Змеево, Старозагорско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1115.* Копие в НБД – да.
- 34. Чирпанска** (втора Харитонова) **преработка** от 1831 г. Място на възникване: Чирпан. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1114.* Копие в НБД – да.
- 35. Герова преработка** от втората половина на XIX в. Място на възникване: Пловдив. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ, БИА, ф.22, арх. ед. 622.* Копие в НБД – да.
- 36. Кесариева преработка** от 1840—1841 г. Място на възникване: Пазарджик. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1235.* Копие в НБД – да.
- 37. Панагюрска преработка** от 40—50-те години на XIX в. Място на възникване: неизвестно. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1236.* Копие в НБД – да.
- 38. Болградска преработка** от началото на XIX в. Място на възникване: вероятно Болград, Украйна. Местонахождение: Хилендарска изследователска библиотека, Университет на щата Охайо, Калъмбъс, САЩ. **Сигнатура:** *OSU, HRL 1.* Копие в НБД – да.
- 39. Първа габровска преработка** от 1832 г. Място на възникване: Габрово. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1436.* Копие в НБД – да.
- 40. Втора габровска преработка** от 1833 г. Място на възникване: Габрово. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1112.* Копие в НБД – да.
- 41. Втора хилендарска преработка** (Хилендарски препис) от 40-те год. на XIX в. Място на възникване: Хилендарския манастир. Местонахождение: Хилендарски манастир на Св. Гора. **Сигнатура:** *Хил. 295.* Копие в НБД – да.
- 42. Свищовска преработка** от 1842 г. Място на възникване: Свищов. Местонахождение: частно притежание. **Сигнатура:** *няма данни.* Копие в НБД – не.

43. **Ахтарова преработка** от 1844 г. Място на възникване: Велико Търново. Местонахождение: Църковно-исторически и архивен институт към Св. Синод на БПЦ. **Сигнатура:** *ЦИАИ 1523*. Копие в НБД – да.
44. **Царственик или история болгарская** на Христаки Павлович от 1844 г. Място на възникване: печатно издание, Будапеща. Местонахождение: екземпляр в НБКМ, Рилския манастир и др. Копие в НБД – да.
45. **Пирдопска (Оджакова) преработка** от 1880 г. Място на възникване: Пирдоп. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1438*. Копие в НБД – да.
46. **Банска преработка** (Втори бански препис) на Константин Чучулайн от 1882 г. Място на възникване: Банско. Местонахождение: Къща-музей „Никола Вапцаров“, Банско. **Сигнатура:** *няма данни*. Копие в НБД – да.
47. **Първа павликянска преработка** от средата на XIX в. Място на възникване: Пловдивско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 777*. Копие в НБД – да.
48. **Втора павликянска преработка** на Лавренти Кьосестоянов от средата на XIX в. Място на възникване: Пловдив. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1313*. Копие в НБД – да.
49. **Трета павликянска преработка** на Домин Едуардо от 1849 г. Място на възникване: с. Калъчлий (дн. Генерал Николаево), Пловдивско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1312*. Копие в НБД – да.
50. **Четвърта павликянска преработка** на дон Петър Балсамаджийски от 1856 г. Място на възникване: Пловдивско. Местонахождение: НБКМ, София. **Сигнатура:** *НБКМ 1314*. Копие в НБД – да.

* * *

География на наличните преписи и преработки

<u>По място на възникване</u>		<u>По местонахождение</u>	
Банско	1	Архив на БАН	3
Бесарабия	2	Библ. на Сръбската патриаршия	1
Велико Търново и Великотърновско	8	Библ. на Търновската митрополия	1
Габрово	2	Държавен ист. музей, Москва	1
Елена	1	Зографски манастир	1
Зографски манастир	1	Къща-музей „Н. Вапцаров“, Банско	1
Котел	2	НБКМ, София	26
с. Мокрещ, Ломско	1	НИМ, София	2
Пазарджик	1	Окр. държавен архив Велико Търново	1
Пирдоп	2	ОУ „Хр. Ботев“, Калофер	1
Пловдив и Пловдивско	5	РИМ, Стара Загора	1
Рилски манастир	4	Румънска АН	1
Русе	3	Руска държавна библ., Москва	2
Самоков	1	Хил. изсл. библ., Охайо, САЩ	1
Свищов	1	Хилендарски манастир	3
Стара Загора и Старозагорско	2	ЦИАИ, София	2
Хилендарски манастир	1	Частно притежание	1
Цариград	1	Старопечатни издания	1
Чирпан	1		
Неизвестно	9		
Старопечатни издания	1	Копия в НБД	45